

VRSTE GLAGOLSKEGA DEJANJA V DELIH SLOVENSKIH PROTESTANTSKIH PISCEV 16. STOLETJA IN TUJE PREVODNE PREDLOGE

Primerjava del slovenskih protestantskih piscev z nemškimi prevodnimi predlogami je na področju aspektualnosti odkrila in potrdila pričakovano dvojnost. Pri glagolskem vidu je pokazala na manjšo prevodno odvisnost, pri vrstah glagolskega dejanja pa na veliko večjo, kar posredno dokazuje tudi različnost kategorij. Popolna skladnost predloge in prevoda pa je tako glede opredelitve vrst glagolskega dejanja kot glede načinov njihovega izražanja redko ugotovljiva. Prevodno ujemanje in razhajanje, ki zadeva vrste glagolskega dejanja, je v sestavku tipološko predstavljeno.

In the area of aspect, the comparison between the works of the Slovene Protestant authors and the German originals revealed and confirmed the expected bipolarity. It revealed lesser translation dependency in verbal aspect, and much greater dependency in *Aktionsart*, which is also an indirect proof that these are two different categories. On the other hand, only rarely is there complete agreement between the original and its translation in terms of the definition of *Aktionsart* as well as of the forms of its expression. The article outlines the agreement and differentiation in the translations with regard to *Aktionsart*.

1 Najpomembnejši slovenski protestantski pisci 16. stoletja (Trubar, Krelj in Dalmatin) so se pri prevajanju biblijskih in drugih cerkvenih besedil opirali predvsem na nemško pisane prevodne predloge. Ugotavljanje stopnje prevodne odvisnosti na področju aspektualnosti je potekalo na osnovi primerjanja Trubarjevega dela *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA* iz leta 1557 in Dalmatinove *BIBLIE* iz leta 1584 z Lutrovo *Biblio* kot skupno prevodno predlogo ter Kreljeve *POSTILLE SLOVENSKE* iz leta 1567 s Spangenbergovo izdajo razlag evangelijev in listov iz leta 1559. Odkrilo in hkrati potrdilo je pričakovano dvojnost: pri glagolskem vidu je pokazalo na majhno odvisnost od prevodnih predlog,¹ pri vrstah glagolskega dejanja pa na veliko večjo, kar posredno dokazuje tudi njuno kategorialno različnost.² Glagolski vid v knjižnem jeziku 16. stoletja nastopa kot izoblikovana in sistemsko trdna slovnična kategorija. K njeni trdnosti in urejenosti nemške prevodne predloge niso mogle prispevati, saj nemščina glagolskega vida kot slovnične kategorije ne pozna. Več možnosti za vpliv so kot besedno-pomenska kategorija nudile vrste glagolskega dejanja.³ Kljub temu je med nemškimi prevod-

¹Prim. Merše 1993: 227–235 in na številnih mestih v delu *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1995).

²Potrebo po popisu in klasifikaciji smiselnih ekvivalentov enega jezika za vidske kategorije drugega je v programskem sestavku o temeljih primerjalne aspektologije posebej izpostavil Maslov (1978: 40).

³Vrste glagolskega dejanja so slovanski vidoslovci doslej zelo različno opredeljevali (o tem Merše 1995: 42–45): Bondarko (1967: 11) npr. kot semantično, deloma besedotvorno kategorijo, Avilova (1976: 259) kot semantične ali semantično-besedotvorne skupine glagolov, *Russkaja grammatika* (1980: 596) kot leksično-gramatične razrede glagolov oz. kot semantično-besedotvorne skupine besed

nimi predlogami in slovenskimi prevodi polno ujemanje tako glede vrstne opredelitve glagolskega dejanja kot glede načinov njihovega izražanja le redko ugotovljivo.⁴ Še redkejša je idealna skladnost, ki jo poleg doseženosti ciljne sporočilne celovitosti skladijske enote, v katero se včlenjuje tudi aktualna vrstna označenost glagolskega dejanja, zagotavlja izbor izraznih sredstev znotraj sistemskih danosti dveh različnih jezikov (nemščine in slovenščine) v 16. stoletju.

2 Ker je bila glagolska kategorija vida predvsem trdna sestavina praktično delujočega jezikovnega sistema, le izjemoma pa tudi uzaveščenega, so slovenski protestantski pisci prevajali iz »nevidskega« v »vidski jezik« v prvi vrsti po občutku, večkrat pa tudi analitično in s posebnim razmislekom. Pri izboru vidsko ustreznega nadomestila so morali slovenski prevajalci upoštevati vsa možna (neposredna in posredna) usmerjevala iz prevodne predloge, karšna so predstavljali izbrani skladijski vzorci, slovnična obvestila, posredovana s prevajanim izrazom ali nanašajoča se nanj, sobesedilo in celo dogajalna situacija. Za dovršno ali nedovršno predstavitev dejanja so se prevajalci lažje odločali, če je nanjo hkrati in povezano kazalo več elementov.

2.1 K dovršnemu razumevanju nemških vidsko neopredeljenih glagolov ponavadi bolj zanesljivo od izbranih časovnih oblik⁵ usmerja njihova raba v določenem stavčnem tipu, npr. v časovnem odvisniku, ki z dovršenostjo označevanega dejanja ostreje zarezuje v dogajalno zaporedje, saj opazno ločuje prej uresničeno od dogajalno kasnejšega. Npr.: *Vnd da Simon vnd seine Söne frölich waren / vnd wol getruncken hatten / macht sich Ptolemeus auff mit seinen Knechten / vnd namen jre Waffen* (LB 1545, II, 1899–1900) – *Inu kadar so bily, Simon inu njegovi Synuvi vefseli, inu se dobru napili, je Ptolomeus svojemi hlapci vstal, inu so vseli svoje oroshje* (DB 1584, II, 193b). V navedenem zgledu je izbor slovenskega dovršnega ustreznika oprt na pojavljanje prevajanega glagola v časovnem odvisniku in v predpretekliku, na sopojavljanje perfektivizirajoče predpone *ge-*⁶ in na

s formalno izraženostjo modifikacij pomena nepredponskih glagolov, Maslov (1984: 12) kot delno gramatikalizirane podrazrede aspektualnih razredov itd. Avilova (1976: 266) npr. zagovarja nujnost formalne izraženosti pomenske spremembe izhodiščnih glagolov, Bondarko (1967: 12–28), Maslov (1984: 12–15) in Seljakin (1987: 66) pa dopuščajo obstoj oblikovno karakteriziranih in nekarakteriziranih vrst glagolskega dejanja. Pričujoča obravnava izhaja iz pojmovanja vrst glagolskega dejanja kot različnih tipov pomenskih sprememb, ki zadevajo potek ali izvršitev dejanja, izraženega z izhodiščnim glagolom (tako tudi Merše 1995: 286), in iz nujnosti oblikovne izraženosti pomenskih sprememb.

⁴ Ker je primerjava izhajala iz slovenskih prevodov, je bila problematika prevodno odvisnega prikaza vrstnosti glagolskega dejanja v delih slovenskih protestantskih piscev le delno zajeta. Celovito bi jo bilo mogoče zaobseči le, če bi bile hkrati na voljo tudi ugotovitve o skladnosti in razlikovanju, do katerih bi pripeljalo vzporedno primerjalno izhajanje iz izvirnikov.

⁵ Czochralski (1975: 122–141) pri funkcionalni analizi nemških oblik za izražanje preteklosti (preterita, perfekta in pluskvamperfekta) ugotavlja, da nobena od njih ne razlikuje med trajnimi in dovršenimi dejanji. Tovrstno razlikovanje vse tri prepuščajo glagolski semantiki. Razlika med preteritom in perfektom je predvsem stilistična. Perfekt predstavlja trajajoča ali dovršena dejanja kot že izvršena, pluskvamperfekt pa izraža njihovo predpreteklost.

⁶ Fleischer (1983: 325) predpno *ge-* opredeljuje kot slovnično predpono (»grammatisches Präfix«),

prisotnost sobesedilnega opozorila na doseženo stopnjo glagolskega dejanja oz. na podatek o kakovosti njegove izvršitve.

2.2 Dovršno razumevanje glagolov *schreien* in *heulen* iz zgleda *Da schrey vnd heulet er laut / vnd zureiss seine Kleider* (LB 1545, II,1695) – *Inu on je glasnu saupil inu sajokal, inu je svoj gvant refèrgal* (DB 1584, II,138a) je mogoče opirati na prisotnost stavčno uvajalnega prislova *da*, ki okvirno časovno opredeljuje nastop obeh dejanj. Drugo je Dalmatin prevedel s čustveno manj obarvanim, nevtralnijšim izrazom, učinkovitost priredne zveze pa je stopnjeval z enako tvorjenostjo glagolov in s hkratno, vzporedno izraženostjo začetnostnega pomena. Večja natančnost pri prikazu poteka glagolskega dejanja je neredko sprožila še dodatne oddaljitve od prevodne predloge, kakršna je npr. pri zadnjem zgledu zamenjava uvajalnega prislova *da* z veznikom *inu*, ki ga v Dalmatinovi Bibliji zelo pogosto srečujemo tudi v stilni vlogi in ne le v slovnični, določeni z besednovrstno pripadnostjo.

2.3 Izbrani ustrezniki so praviloma vidsko enopomenski in nedvoumni. Vplivna motenost z vidsko neopredeljeno predlogo je redko zaznavna. Več odprtosti in negotovosti je glede njihovega pomenskega razumevanja. V zgledu *Da sie das gerüchte hören / das die Lade Gottes genomen /.../ war / krümet sie sich vnd gebir* (LB 1545, I,513) – *kadar je leta glas saflishala, de je Boshja Skrinja bila vseta /.../ se je nakrivila, inu je rodila* (DB 1584, I,151b) prevod glagola *hören* z *zaslišati*, s katerim se je Dalmatin sicer izognil dvovidskemu *slišati*, ni docela nedvoumen, saj je predpona *za-*, ki v navedenem zgledu uresničuje pomen 'seznaniti se s čim s poslušanjem', v povezavi z *glas* lahko razumljena tudi v začetnostnem pomenu.

2.4 Dovršne ali nedovršne konkretizacije so neredko prirejene prevladujoči vidski »barvi« članov naštevalega niza. V zgledu *da niemand eine Fedder regt / oder den Schnabel aufsperrt / oder zisschet* (LB 1545, II,1188) – *ker nikoger nej de bi s'eno perutjo ganil, ali klun odpèrl, ali sazvizhal* (DB 1584, II,5a) se je pri prestopu v jezik z glagolskim vidom kot slovnično kategorijo pokazal kot prevodno najtežavnejši tretji člen, prva dva pa sta bila po pomenski in besedotvorni plati manj dvoumna. Pri prvem na označevanje dovršenega dejanja opozarja tudi osebek v ednini, pri drugem pa predvsem sestavljenost. Po njunem zgledu je z dovršnim ustreznikom preveden tudi tretji člen.

2.5 Pri prevajanju istega nemškega glagola slovenski prevajalci niso vedno ravnali enako. Prevod je bil navadno odvisen od subjektivne ocene konkretne dogajalne situacije. Predponsko izraženo dovršno razumevanje označevanega dejanja navadno vzbuja vtis večje plastičnosti dogajanja. Npr.: 1. *Wenn ich die Posaune blase / vnd alle die mit mir sind / So solt jr auch die Posaunen blasen vmbs gantze Heer* (LB 1545, I,466) – *Kadar jest bom s'trobento satrobental, inu vsi ty, kateri so pèr meni, taku vy imate tudi s'trobentami trobentati, okuli vse vojske* (DB 1584, I,137a); 2. *Da blies er die Posaunen / vnd zustreweten sich von der Stad / ein*

jglicher in seine hütten (LB 1545, I,611) – *Tedaj je on s' Trobento trobental, inu se je vsakateri od tiga Mésta reskrupil v svojo Vtto* (DB 1584, I,180a).

Odlomek *ehe der Hane krehet*, ki terja dovršen prevod že zaradi usodne zamenjenosti dogajanja, znanega iz novozaveznega pričevanja o Kristusovem trpljenju, z začetkom petelinjega petja, je Dalmatin različno prevedel: 1. *Warlich ich sage dir / In dieser nacht / ehe der Hane krehet / wirstu mich drey mal verleugnen* (LB 1545, III,2022) – *Ri/nizhnu jest tebi povém, v'letej nozhj, prejden Petelin sapoje, bos h ti mene trykrat satajil* (DB 1584, III,17a); 2. *Ehe der Hane krehen wird / Wirstu mich drey mal verleugnen* (LB 1545, III,2025) – *Prejden bo Petelin pejl, bos h ti mene trykrat satajil* (DB 1584, III,17b). K uporabi nedovršnika *peti* ga je najverjetneje napeljala Lutrova raba glagola *krehen* v sedanjiku oz. prihodnjiku.

3 Slovenski protestantski pisci so pri prevajanju zelo spretno in ekonomično izrabljali možnosti, ki jim jih je nudila vidska dimenzija jezika. Izbirali so predpone, ki so poleg podovrševalne vloge opravljale tudi pomensko modifikacijsko.⁷

3.1 Glede na prevodno predlogo so predponsko izraženi pomeni s področja vrstnosti glagolskega dejanja lahko dodatni, kar hkrati pomeni pomensko oddaljitev od izvirnika, če pa so bili v njem izraženi sobesedilno ali če so obstajali kot besedotvorno nedoločljiva sestavina besednega pomena glagola, se slovenski prevod od izvirnika razlikuje po njihovi formaliziranosti. Npr.: 1. *Wo wir das verschweigen vnd harren / bis das Liecht morgen wird* (LB 1545, I,697) – *Aku my letu samolzhimo, inu pozhakamo, dokler bo bél dan* (DB 1584, I,207a); 2. *Vnd da er vierzig tag vnd vierzig nacht gefastet hatte / hungert jn* (LB 1545, III,1971) – *Inu kadar ie on shtirideffeti dni inu shtirideffeti nozhi ispostil, pottle ie bil lazhan* (TT 1557, 7); 3. *Was ist für ein fasten / da man des tags den bauch ein mal so vol füllet / mit allerley köstliche speyse / vnnd auff den abendt mit guter Collation* (SA 1559, LXXXVIIIb) – *Kai ie pak ta post sadanih Papištov, kateri se reiš do pol dne postio /.../ Inu ob pol dne vshe se strukliov /.../ inu druge iedi natepo* (KPo 1567, CVIIIb–CVIII). Prvi in drugi zgled kažeta, da se slovenski prevajalci pri izražanju časovno omejenega trajanja dejanja niso zadovoljevali samo z zunanje določenimi mejami trajanja, ampak so kratkotrajnost, absolutno dovršenost ali katero koli drugo fazno določenost dejanja izražali tudi predponsko ali priponsko. Tretji primer kaže na izbor predponskega ustreznika, ki se od besedne zveze v predlogi (*vol füllet*) loči po večji ekspresivnosti. Kreljev prevod Spangenbergove postile je bil veliko svobodnejši kot Trubarjevi in Dalmatinovi biblijski prevodi, saj ga aktualnim potrebam prirejene razlage odlomkov iz evangelijev in pisem niso tako strogo zavezovale k prevodni zvestobi kot biblijsko besedilo samo. V prevod je posebej opazno posegal s stopnjevanjem polemičnosti.

⁷ Sigalov (1978: 46–49) meni, da bi moralo primerjalno preučevanje vrst glagolskega dejanja (akcionalnosti) vključevati naslednje elemente: ugotavljanje sredstev izražanja akcionalnih pomenov, analizo odnosov vrst glagolskega dejanja do kategorije vida, ugotavljanje stilnih elementov pri izražanju in uporabi vrst glagolskega dejanja.

3.2 Med nemško predlogo in slovenskim prevodom je najmanj razhajanja tedaj, kadar sta na primerjanih mestih uporabljena enako tvorjena ustreznika, predponski sestavini pa uresničujeta isti pomen, čeprav njegov položaj znotraj njunih pomenskih struktur ni nujno enak. Tako tuji kot domači avtorji oz. prevajalci so jih praviloma odbirali med najbolj uveljavljenimi za izražanje določenega pomena pri glagolih iste pomenske skupine. Predpona *za-* se je npr. uveljavila za izražanje začetnostnega pomena pri glagolih, ki označujejo zvočno uresničevanje dejanja (*zacviliti*, *zajokati*), *ob-* pri stanjskih glagolih (*obmolčati*, *obstati*, *obtečati*), *po-* pa nekajkrat v istem pomenu pri glagolih premikanja (*poleteti*, *pojezditi*). Pri različnih vrstah faznosti glagolskega dejanja pogostnostno izstopajo še naslednje zamenjave: *sich verwundern / sich entsetzen* > *začuditi se*; *verstummen*, *entstummen* > *obmolčati*; *ausbauen* > *docimprati / izcimprati*, *ausarbeiten* > *dodelati*, *ausbeten* > *izmoliti*, *ausgecken* > *izregljati*, *austrauern* > *izžalovati*, *vergehen* > *preiti*; pri količnostno-mernih določitvah glagolskega dejanja pa: *sich erzürnen* > *razsrditi se*, *sich ergrimmen* > *razsrditi se / razzlobiti se*, *entflammen* > *razvneti se*; *erforschen* > *ošpegati*, *erkunden* > *izvprašati*, *durchsuchen* > *preiskati*; *übereilen* > *prehiteti*, *überwältigen* > *prenaglititi*, *überforteilen* > *prevečati*, *überweisen* > *previžati* itd.⁸

3.2.1 *Zaspati* npr. nadomešča *entschlafen* tudi v člensko zvesto prevedenem frazemu *entschlafen mit seinen Vätern* > *zaspati s svojimi očeti* v pomenu 'umreti' oz. 's smrtjo se pridružiti prednikom': *Vnd Abiam entschlieff mit seinen Vetern / vnd sie begruben jn in der stad David* (LB 1545, I,661) – *Inu Abiam je saspal s svojimi Ozheti*, *inu ony so njega pokoppali v Davidovim Mésti* (DB 1584, I,194b).

3.2.2 Kot značilnost protestantske prevajalske prakse izstopa dvakratno prevajanje pomensko razvidne, neločljive nemške predpone: s slovenskim predponskim ustreznikom in s pomensko ustreznim oz. celo sopomenskim prislovom. Npr.: *VND da sie die Inseln durchzogen bis zu der stad Paphos / funden sie einen Zeuberer* (LB 1545, II,2217) – *Inu kadar sta to Inulo skuši prehodila noter do Pafa, nadeta eniga zupernika* (TT 1557, 373) – *INu kadar sta ta Otok bila obhodila, notèr do tiga Mésta Paphos, so na shli eniga Zupèrnika* (DB 1584, III,68b).

3.2.3 V slovenskih besedilih je po prevajanem glagolu pogosto posneta tudi vezava, čeprav je imel prevajalec na voljo več že uveljavljenih možnosti. Npr.: *začuditi se česa, čemu, čez kaj, nad čem*: 1. *Alle Land verwunderten sich deiner Lieder* (LB 1545, II,1820–1821) – *Vse deshele so se sazhudile tvojih pejsni* (DB 1584, II,172b); 2. *Das alle / so fur Babel vbergehen / werden sich verwundern / vnd pfeiffen vber alle jre Plage* (LB 1545, II,1369) – *de vsi, kateri mimu Babela pojdejo se bodo sazhudili, inu shvishgali, zhes vse nyh shtraifinge* (DB 1584, II,53a); *gebrecchen an einem Man* > *pomanjkati na vsem / eniga moža*.

3.3 Na pripadnost nesorodnima jezikoma posebej jasno kaže zamenjava glagolskih zloženek tipa *stehenbleiben* in *hängenbleiben* s predponskimi glagoli: *obstati*,

⁸ Pri večini navedenih nemških predpon se pomeni, ki jih izkazujejo zgledi, še danes uvrščajo na vrh pogostnostne lestvice. Prim. Kühnhold 1973: 144–145.

obviseti. Npr.: *Da zoch David hin vnd die sechs hundert Man / die bey jm waren / Vnd da sie kamen an den bach Besor / **blieben** etliche **stehen*** (LB 1545, I,566) – *Natu je David tjakaj shàl, inu shefstu Mosh, kateri so pèr njemu bily, inu kadar so bily pri/hli h'timu potoku Bezòr, **so** nekoteri **obstali*** (DB 1584, I,167a). Na vzpostavitve stanja kaže v nemščini drugi del zloženke, pri slovenskem ustrezniku pa je nosilec tega pomena predpona. Tudi zloženke tipa *stillstehen* so prevedene dvobesedno: *Vnd Joab blies die Posaunen / vnd alles volck **stund stille** / vnd jagten nicht mehr Jsrael nach* (LB 1545, I,573) – *Inu Ioab je s'Trobento trobental, inu vus folk **je molzhe obstal**, inu néso vezh Israela pojali* (DB 1584, I,169a). Sestavina, ki v nemščini s kakovostno opredelitvijo dejanja posredno označuje nastop stanja, je v slovenskem prevodu osamosvojena kot nujno okoliščinsko določilo.

3.4 Nasproti si neredko stojita nemški netvorjeni glagol, ki ima v besedni semantiki pomensko sestavino dovršnosti, in slovenski predponski dovršnik, pri katerem je dovršnost predponsko izražena. Npr. *halten* – *obstati*. Npr.: *Vnd da sie kamen **hielten** sie an der Wassergruben / bey dem öbern Teich* (LB 1545, I,722) – *Inu kadar so ony bily pri/hly, **so** ony **obstali**, pèr vodenim grabni, poleg vi/higa Ribneka* (DB 1584, I,215a).

3.4.1 Dva ali več (tvorbena) različnih nemških glagolov je lahko prevedenih z istim večpomenskim slovenskim ustreznikom, kar pomeni, da mora v takih primerih breme pomenske razlikovalnosti nositi sobesedilo. *Halten* in *bestehen* sta npr. prevedena z *obstati*, ki v prvem primeru uresničuje začetnostni pomen, v drugem pa je nosilec pomena 'ostati v stoječem položaju' oz. 'ohraniti se, ne prenehati biti'. Npr.: 1. *Die zwey hundert Man aber die **stehen blieben** / waren zu müde vber den bach Besor zu gehen* (LB 1545, I,566) – *ty dvejsu Mosh pak, kateri **so bily obstali**, so bily pretrudni zhes ta potok Bezor pojti* (DB 1584, I,167a); 2. *Aber nu **wird dein Reich nicht bestehen*** (LB 1545, I,528) – *Ali sdaj vshe tvoje Krajlestvu nebo **obstallu*** (DB 1584, I,156a).

3.5 Ustaljen prevodni postopek, na katerega so pri slovenskih protestantskih pislih doslej opozarjale številne že opravljene primerjalne raziskave,⁹ predstavlja zamenjava tvorjenke s sopomenskim opisom, pri katerem pomensko vlogo predpone opravlja pomožni glagol. Kot enakovredna izrazna možnost je opis nevzporedno rabljen bodisi v izvirniku ali v prevodu. Npr.: 1. *DA sie nu **das Mal gehalten hatten** / spricht Jhesus zu Simon Petro* (LB 1545, II,2185) – *Kadar **so** vshe bily odkofsili, je Iesus djál k'Simonu Petru* (DB 1584, III,60a); 2. *Da aber Herodes Jhesum sahe / **ward er seer fro*** (LB 1545, III,2131) – *Erodes pag kadar Iesusa ugleda, **se ie sylnu obesselil*** (TT 1557, 246); 3. *Wenn einer eins dings **müde vnd vberdrüssig wird** oder vngern mehr thut / spricht er auff deudsch* (LB 1545, II,1254) – *Kadar **se** eden ene rizhy **navelizha**, ali **se** seno rizhjo vtrudi, inu je vezh rad nedej taku on pravi* (DB 1584, II,23a). Izmenično rabo sopomenske enobesedne

⁹Prim. Orožen 1996/1986a: 140–143, 1996/1986b: 246–247, Merše 1989: 149–162, 1993: 228–229, 1995a: 501–503.

ali opisne možnosti je pri izražanju vrstnosti glagolskega dejanja mogoče opazovati tudi znotraj protestantskih del.

3.5.1 Začetek ali konec dejanja je mogoče izraziti tudi z zvezo faznega glagola in nedoločnika (npr. *začeti moliti, zeleneti, imeti dober leben; nehati govoriti, zidati*), ki bi moral biti nedovršnik, ali glagolnika, tvorjenega iz nedovršnega glagola (*začeti predigo, delo; nehati od jokanja*). Odstopanja od pravila so redka in se kažejo kot prava sistemska anomalija. Razlagati jih je mogoče z manj natančno ubešeditvijo¹⁰ oz. z manj skrbnim prevodom, saj je tudi večina tovrstnih opisov rabljena skladno s predlogo. Npr.: 1. *sdajci kakòr se skusi potelesno smèrt dušha od telešsa lozhi, taku sazhne tellu okripneti, zhe dajle vezh gnyti, smèrdeti* (DB 1584, I,aVa); 2. *vnd fiengen an zu schlahen / vnd zuuervunden vom Volck* (LB 1545, I,495) – *inu so sazheli byti inu raniti nekotere od tiga folka* (DB 1584, I,146a). V drugem zgledu je Dalmatin podlegel vtisu nemškega sestavljenega glagola, pozabil pa je na odtенок ponavljajnosti, ki bi terjalo rabo nedovršnika. Po opisu je Dalmatin posegal skladno s predlogo tudi tedaj, kadar bi ga lahko pomensko enakovredno nadomestil z enobesedno, prav tako uveljavljeno možnostjo. Namesto zveze *začeti sijati* bi npr. lahko uporabil predponski dovršnik *zasijati*: *Morgen sol euch hülfe geschehen wenn die Sonne beginnt heis zu scheinen* (LB 1545, I,525) – *Iutri vam bo pomaganu, kadar Sonze sazhne vrozhe syati* (DB 1584, I,155a). Nadomestna raba opisa je dodatno osmišljena tedaj, kadar zamenjuje pomensko dvoumni predponski glagol.

3.5.2 Opis izstopa tudi kot uveljavljeno domače nadomestilo za nemški strukturni tip *liebgewinnen* – *začeti ljubiti*. Npr.: *vnd Amnon der son David gawann sie lieb* (LB 1545, I,591) – *inu Amnon Davidou syn je njo sazhel sylnu lubiti* (DB 1584, I,174b).

3.5.3 V slovenskih prevodih je občasno mogoče zaslediti večje nadomeščanje nemških besednih zvez oz. frazemov z domačimi opisi ali – redkeje – z enobesednimi ustrezniki. Glagolske sestavine opisov so večkrat nosilke ne preveč odstopajoče vrstne pomenske spremembe (modifikacije) glagolskega dejanja. Zvezo *jemanden gern gesehen* je Krelj npr. prevedel z zvezo naklonskega glagola in nedoločnika *zaželeli koga videti*: *denn er hett jhn langeſt geren gefehen / denn er hat vil von jhm gehört* (SA 1559, CXXII) – *Sakai on ga ie sdavnò sashelil vidit: kàr ie velike rèzhij od niega flifhal* (KPo 1567, CLIXb). Naklonski glagol aktualizira tudi začetnostni pomen. Besednozvezna nadomestila so včasih nastala z mehanično razstavitvijo nemških besednih zvez, pri čemer je bil del prevajane zveze lahko razumljen celo kot okoliščinsko določilo: *vnd sprach zu jm / Warumb haben deine Knechte mein stück mit fewr angesteckt?* (LB 1545, I,596) – *inu je djal k'njemu: Sakaj so tvoji Hlapci moj kos s'ognjom sashgali?* (DB 1584, I,175b).

¹⁰Prevajalec bi moral izbrati pravi vidsko soodnosni člen razmerja, bodisi že oblikovanega in uporabljanega ali le sistemske predvidljivega (npr. drugi člen parov *okripneti* – *okripnevati*, *raniti* – *ranjati*).

3.5.4 Za rabo enobesednega ustreznika namesto sopomenske opisne možnosti v prevodnem zgledu ali obratno so se slovenski protestantski pisci neredko odločali iz stilnih razlogov, saj so z naštevalno (besedno, oblikovno ali/in skladenjsko) poenotenostjo večkrat opazno stopnjevali učinek ritmiziranosti. Dalmatin je npr. dvema enako začetima zaporednima odstavkoma priredil tudi začetek tretjega. Presodil je, da se z rabo opisa od prejšnjih začetkov manj moteče oddaljuje, kot bi se z vključitvijo sopomenskega predponskega glagola: 1. *VND DER HERR RE-DET MIT MOSE VND SPRACH* (LB 1545, I,183) – *INu GOSPVD je s'Mosefom govuril rekozh* (DB 1584, I,56a); 2. *VND der HERR redet mit Mose / vnd sprach* – *INu GOSPVD je s'Mosefom govoril, rekozh* 3. *VND da der HERR ausgeredt hatte mit Mose* – *INu kadar je GOSPVD bil nehal s'Mosefom govoriti*.

4 Posamezni pomeni s področja vrstnosti glagolskega dejanja izkazujejo različno prevodno odvisnost.

4.1 Med najbolj jasno izražene pomenske spremembe (modifikacije) glagolskega dejanja sodi pomen 'absolutna dovršitev glagolskega dejanja', ki ga hkrati dokazujejo skladenjska, besedna in slovnična sredstva. Pri slovenskih ustreznikih je dosledno izražen tudi predponsko. Glagoli s to pomensko vrednostjo so obvezno včlenjeni v dogajalno zaporedje. Jasno nakazano dogajalno razmerje do kasnejših dejanj je neredko poudarjeno tudi z razmerjem vzroka in posledice. Na dovršitev pred drugimi preteklimi dejanji kaže njihova umeščenost v časovni odvisnik, raba v predpretekliku oz. v časovni obliki, ki je vsaj rahlo kontrastna oblikam, v katerih so navedena sledeča dejanja,¹¹ ter vzporedno rabljena značilna okoliščinska določila, npr. prislovno določilo časa.: 1. *Vnd nach dem Juda ausgetrauret hatte / gieng er hinauff seine schaffe* || *zu scheren gen Thimnath* (LB 1545, I,96) – *Inu kadar ie Iuda bil isshaloval, je gori shàl v'Timnat svoje Ouce strizhi* (DB 1584, I,25a); 2. *da er zu seiner zeit gedienet hatte dem willen Gottes / ist er entschlaffen* (LB 1545, III,2219) – *Kadar je bil v'svojmu Zhafsu doflushil Boshji voli, je sa/pal* (DB 1584, III,69a); 3. *Vnd da sie gessen hatten / blieben sie auff dem Berge vber nacht* (LB 1545, I,84) – *inu kadàr so bily odjedli, so zhes nuzh na tej Gorri oftali* (DB 1584, I,21a). Redki so primeri, kjer slovenski prevajalci ustaljenega, obvestilno dopolnjujočega se oblikovno-pomenskega soglasja različnih elementov niso v prepoznavni obliki prezrcalili v svoj prevod. Po ustaljenem vzorcu so večkrat segali tudi tedaj, kadar jih prevodna predloga k temu ni spodbujala. Upoštevanje vseh njegovih sestavin je povzročilo večvrstne odmike od prevodnih predlog. Eno od pričakovanih posledic predstavlja pretvorba vezalnega priredja v podredje: *Diese stelleten sie fur die Apostel / vnd betten vnd legten die Hende auff sie* (LB 1545, III,2202) – *Lete so oni pred te logre postauili, Inu kadar so ismolili, so na nee te roke polushili* (TT 1557, 348). Doslednost predponskega izražanja pomena občasno popušča pri drugem členu naštevalnega zaporedja, to je pri glagolih, ki so v

¹¹V predlogah so se izoblikovala naslednja razmerja: 1. pluskvamperfekt – perfekt/preterit, 2. perfekt – preterit, 3. perfekt/preterit – historični prezent; v prevodih pa: 1. predpreteklik – preteklik, preteklik – zgodovinski sedanjik itd.

posebnih sobesedilnih pogojih tudi v slovenskem jeziku lahko rabljeni v neosnovnem vidskem pomenu (npr. *jesti* v dovršni rabi). Npr.: *Vnd da Boas gessen vnd getruncken hatte / ward sin hertz guter dinge* (LB 1545, I,502) – *Inu kadar je Boas bil odjédel inu pyl, je njegovu serce dobre vole postal* (DB 1584, I,148a).

4.2 Pri glagolih premikanja, sestavljenih s predpono *po-*, je le redko mogoče zaslutiti hkratno podovrševalno ter vrstnooznačevalno vlogo predpone. Kadar so dejanja, ki jih označujejo tovrstne tvorjenke, časovno pomaknjena v prihodnost, bodisi sama zase ali kot del dogajalne verige, je predpona *po-* dosledno rabljena za izražanje prihodnosti. Raba sestavljenk s predpono *po-* nadomešča opisni način izražanja prihodnosti. V isti skladijski enoti se zato pogosto prepletata oba izrazna načina, kar povzroča spremembo ritmičnega toka pripovedi, lahko pa zmanjšuje tudi stilni učinek. Npr.: 1. *Aber nu werden sie sich ausbreiten / wie Kefer / vnd dauon fliegen* (LB 1545, II,1631) – *Sdaj pak se bodo narasen resgèrnili, kakòr Kebri, inu prozh poleté* (DB 1584, II,120a); 2. *Meinestu / wenn sie schon lang bey dir in der wüsten bleiben / vñ dir zuhören / das jnen ein gebratne taub werde ins maul fliegen* (SA 1559, I,CIIb) – *Kai ti se sdij, zhe le bodo vedàn predige poslušali, da ijm pezhene ptijce v'ûsta polete?* (KPo 1567, CXXVb); 3. *Sie werden in der Stad vmbher reiten / auff der mauren lauffen / vnd in die Heuser steigen* (LB 1545, II,1591) – *Ony pojesdio okuli po Mésti, po sydeh bodo tékali, inu v'hi/she lasili* (DB 1584, II,109a); 4. *ZVr selbigen zeit / werden die Berge mit süssem Wein trieffen / vnd die Hügel mit Milch fliessen / vnd alle Beche in Juda / werden vol Wassers gehen* (LB 1545, II,1594) – *v'Temistim zhasu bodo Gorre s'flatkim Vinom kapale, inu Hribi potekó s'Mlekom, inu vsi potoki v'Iudi polni vodé potekó* (DB 1584, II,110a).

4.3 Pomen 'velika mera ali intenzivnost glagolskega dejanja' se je zelo opazno vezal na predpono *raz-*, v nekoliko manjši meri pa tudi na *pre-*. Slovenski protestantski pisci so ju izbirali neodvisno od prevodnih predlog, kjer kaže pomen še večjo prepoznavno odvisnost od sobesedila kot v prevodih. Neposredno ga dokazujejo značilna okoliščinska določila (npr.: *seer* > *silnu*, *britku*, *allzu seer* > *presilnu*, *wol* > *prece*, *hart* > *silnu*, *viel erger* > *she bul*, *mit grossem zorn* > *s' velikim serdom*, *mit zorn* > *slobnu*, *on alle masse* > *pres mere*; 1. in 2. zgled), posredno pa tudi opozorila na dolžino trajanja procesa oz. na prostorsko razširjenost pojava. Tako časovna kot prostorska razsežnost sta zadoščali za razvitje in doseženost visoke stopnje dejanja (3. in 4. zgled). Npr.: 1. *Vnd befalh / man solte den Ofen sieben mal heisser machen / denn man sonst zu thun pflegte* (LB 1545, II,1548) – *inu je vkasal, de bi iméli to Pezh sedemkrat vrozhéshi resbéliti, kakòr so jo sicer bélili* (DB 1584, II,96b); 2. *Da ergrimmet Kain seer vnd sein geberde verstellet sich* (LB 1545, I,31) – *Satu se je Kain britku refsèrdil, inu njegou obras se je preménil* (DB 1584, I,3b); 3. *WEh denen die des morgens früe auff sind / des Sauffens sich zu vleissigen / vnd sitzen bis in die nacht / das sie der Wein erhitzt* (LB 1545, II,1180) – *Gorje je tém, kateri v'jutru sguda vstajajo, de se pyanofti flisajo, inu sedé noter v'nuzh, de je Vinu resgreje* (DB 1584, II,3a); 4. *Wenn denn da der Priester sihet / das der grind weiter gefressen hat in der haut / Sol er jn vnrein vrteilen* (LB 1545, I,221) – *kadar*

Far vidi, de se je ta Grinta dalje resrafla po Koshi, taku ga ima sa nezhištiga soditi (DB 1584, I,68b).

V manj jasnih primerih, ki so odpirali možnost aktualizacije v smeri začetnosti ali v smeri velike mere, se je Dalmatin na osnovi sobesedilnih namigov odločal za drugo možnost. Npr.: *DA nu das der HERR höret / entbrand er / Vnd Fewr gieng an in Jacob / vnd zorn kam vber Jsrael* (LB 1545, II,1033) – *Kadar je vshe GOSPVD letu slišhal, se je reffèrdil, inu se je ogin resnel v'Iacobi, Inu sèrd je prišhal zhes Israela* (DB 1584, I,299a).

Od ustaljenega izražanja prekomernosti glagolskega dejanja s predponama *na-* in *pre-* nekoliko odstopa predpona *do-*. Na njen izbor je vplivala prevodna predloga, ki je s prislovnim določilom mere *zu tod* usmerjala k prevodni predložno-predponski ujemanosti: *Jch habe mich schier zu tod geeuert* (LB 1545, II,1075) – *Iest sim se skoraj do smèrti doajfral* (DB 1584, I,311b).

4.4 Pomen polnomerne uresničenosti glagolskega dejanja je tako v nemških predlogah kot v slovenskih prevodih v prvi vrsti prepoznaven po rodilniški vezavi in po povratnosti glagolov. V slovenščini nanj kaže tudi raba predpone *na-*, ki kot njegovo izrazno sredstvo prevladuje. Nemško zvezo *sich satt sehen* je tudi Dalmatin nadomestil z razvezavo, ki jo predstavlja prislovno določilo mere ter glagol, sestavljen s predpono *na-*: *VND wer kan sich seiner Herrligkeit sat sehen?* (LB 1545, II,1814) – *INu gdu se more njegove zhafty do fitosti nagledati?* (DB 1584, II,170b). Slovenski prevajalci so pomen neredko enostransko vključevali v prevod, zato glagoli oz. glagolske besedne zveze iz prevodne predloge izkazujejo le delno pomenskosestavinsko prekrivnost s slovenskimi ustrezniki. Npr.: *Da assen sie vnd wurden all zusat / Er lies sie jren Lust büssen. Da sie nu jren lust gebüset hatten / vnd sie noch dauon assen* (LB 1545, II,1033) – *Tu so ony jédli, inu so vsi presiti postali, On je pustil nyh se navelizhati. Kadar so se vshe bily navelizhali, Inu so she od tiga jédli* (DB 1584, I,299a).¹²

4.5 Prepoznavnost pomena 'popolna ali celovita izvedba glagolskega dejanja' olajšujejo sobesedilna sredstva (npr. *gar > cilu, wol > dobru*), ki so nepogrešljiva tedaj, kadar izostajajo značilne predpone: *VND da er das Haus inwendig gar gemessen hatte / füret er mich heraus zum Thor gegen morgen* (LB 1545, II,1484) – *Inu kadar je on to Hišho snotraj cillu bil premeril, je on mene vunkaj pelal h'tem Vratam pruti jutru* (DB 1584, II,81a). V zgledu *ZVr selbigen zeit / wil ich Jerusalem mit Laternen durchsuchen / Vnd wil heimsuchen die Leute* (LB 1545, II,1640) – *Vtemištim zhařsu hozhem jest Ierusalem s'Laternami preyskati, inu hozhem te Ludy obyřkati* (DB 1584, II,122b–123a) na temeljitost izvedbe dejanja kaže tudi uporabljeno prislovno določilo sredstva z *laternami*.

4.6 Tudi prepoznavnost pomena 'majhna mera glagolskega dejanja' je izrazito sobesedilno odvisna. Npr.: 1. *Wo aber nicht / so nemet mich an als einen Törichten*

¹²*Büßen* se je v Lutrovi Bibliji uporabljal v pomenih, ki v današnji nemščini niso več v rabi: »ganz machen, aussbessern, wiederherstellen (»Lücken büssen«); befriedigen, stillen, eine Strafzahlung auferlegen« (LB 1545, III,313*).

/das ich **mich** auch **ein wenig rhüme** (LB 1545, III,2340) – Aku pak nikar, taku me vsaj gori vsamite, kakòr eniga neumniga, de **se** jest tudi **enu majhinu pohvalim** (DB 1584, III,100a); 2. *Eheleut können frey für Gott treten / vnd sich jres stands mit gutem gewißen rhümen* (SA 1559, I,LIIa) – Ti, kijr v'Sakonu prebivaio, **fmeio ozhitò pred Boga inu Lüdy stopiti, inu svoi stan pohvaliti** (KPo 1567, LXVIIIb). Čeprav gre v obeh navedenih zgledih za prevod istega nemškega glagola, predpona *po-* samo v prvem primeru izraža doseženost majhne mere glagolskega dejanja, na kar kaže vzporedno rabljeno prislovno določilo količine *ein wenig* > *enu malu*. V drugem primeru je zanesljivo izpričana samo podovrševalna vloga predpone. Tudi s tem pomenom so slovenski prevajalci pogosto samostojno in neodvisno od predloge niansirali povedano. Ker se veže na zelo pogosto rabljene in izrazito večpomenske predpone (*po-*, *o-/ob-*, *na-*), njihova prisotnost sama na sebi še ne opozarja nanj. Značilen odmik od predloge predstavlja nasprotje *lachen* – *nasmejati se*. Nemški glagol pomenske sestavine majhne mere glagolskega dejanja besedotvorno razvidno ne izpričuje, čeprav bi jo lahko z medpono *-l-* in s preglasom, pri slovenskem ustrezniku pa je izražena s predpono *na-*: *Aber Daniel lachet / vnd hielt den König / das er nicht hinein gieng / vnd sprach* (LB 1545, II,1955) – **Daniel pak se je nasmejal**, inu je dèrshal Krajla, de nej notar shàl (DB 1584, II,208b). Na malomerni pomen je pogojno mogoče sklepati tudi iz zamenjav *demütigen jemanden* > *ukračiti pamet* ter ene velniške oblike z drugo: *rücke hin* > *pomakni se tja*. 1. *Solche gutdunckende vernunft zu demütigen / hat Gott die Beschneidung geboten / bey ewiger verdammnuß* (SA 1559, I,XXXVII) – **Obtore, da bi se ta ista spazhena nas ha pamet vkrazhila nasai postavila /.../ ie Bog to obrésanie v'tim starim Sakonu pàr peni alli strajfingi vezhniga pogublenia dèrshati porozhil** (KPo 1567, XLVIII); 2. *der Raum ist mir zu enge / Rucke hin / das ich bey dir wonen müge* (LB 1545, II,1244) – **Letu mejstu je meni pretesnu, pomakni se tja, de bom mogèl pèr tebi prebivati** (DB 1584, II,20a).

Kadar se kot slovenski prevodni ustreznik pojavlja izpridevniški glagol, ga je neodvisno od sobesedila večkrat mogoče razlagati na dva načina: *sich erweichen* > *omečiti se* 'postati mehke' ali 'postati mehkejši'. Na malomerno modifikacijo kaže druga razlaga. V zgledu *Jr solt nichts mindern von dem Tagwerck an den Ziegeln* (LB 1545, I,130) – **Vy némate nizh omanshati od tiga Zégla, kateri imajo ony vsak dan sturiti** (DB 1584, I,36b) na možnost količinske omejenosti glagolskega dejanja kaže prisotnost nikalnega količinskega zaimka (*nichts* > *nič*). Pri nemškem glagolu je pomenska modifikacija besedotvorno nerazvidno zajeta v besedni pomen, pri slovenskem pa je izražena predponsko.

4.7 Na pomen doseženosti določene količine z glagolskim dejanjem tako v nemških besedilih kot v slovenskih prevodih opozarja bodisi pristnost prislovnega določila količine ali zgolj vezava z roditeljskim predmetom, ki nastopa v vlogi delnega roditeljskega. S prislovnimi določili količine je v nemških besedilih hkrati opozorjeno tudi na dovršenost glagolskih dejanj. Glagoli kot *lesen*, *messen*, *betten* so v slovensko-nemških slovarjih razloženi z nedovršnimi in dovršnimi ustrezniki, vendar razlago vedno pričenjajo nedovršniki.¹³ Npr.: 1. *Vnd er mas sechs mas gersten*

/vnd legts auff sie (LB 1545, I,503) – Inu on je **nameril shest merizhiz Iezhmena**, inu je njej gori sadill (DB 1584, I,148b); 2. VND des sechsten tags **samleten sie des Brots zwifeltig** / ja zwey Gomor fur einen (LB 1545, I,153) – NA **shesti dan pak fo ony tiga Kruha samodrug nabrali**, sa slejdniga dva Gomera (DB 1584, I,45b). V slovenščini se pomen dosledno veže na predpono *na-*, v nemščini pa je predponsko redko izražen: npr. *einbrocken* > *nadrobiti*; *der hatte einen Brey gekocht vnd Brot eingebrocket in eine tieffe Schüssel* (LB 1545, II,1956) – *ta je bil eno Kašho skuhal*, inu **Kruha nadrubil** v'eno globoko skledo (DB 1584, II,209a). Tudi vzporedna raba delnega roditelja je v slovenskih besedilih pogostejša kot v predlogah.

4.8 Na dodajanje in odvzemanje, uresničeno z glagolskim dejanjem, tako v nemščini kot v slovenščini kaže ustaljen izbor pomensko specializiranih predpon: *zusetzen* > *pristaviti*, *zugeben*, *dazugeben* > *pridati*, *beilegen* > *priložiti*, *abzählen* > *odločiti*, *absondern* > *odločiti*: *Welcher ist vnter euch / ob er schon darumb sorget / der da künde eine Elle lang seiner grösse zusetzen?* (LB 1545, III,2105) – *Kateri je mej vami, aku bi lih satu skèrbil, kir bi mogèl en komulz svoji dolgošti pèrstaviti?* (DB 1584, III,39a). Do prevodnega razhajanja prihaja zaradi izbora pomensko različnih predpon (1. zgled), še pogostejše pa zaradi nevzporedne rabe opisne in enobesedne možnosti, ki se lahko uresničuje tudi kot nasprotje frazeologem – enobesedno nadomestilo (2. zgled). Eno od različic predstavlja Dalmatinovo opisno približevanje samostalniškemu izraznemu načinu iz Lutrove predloge (3. zgled): 1. *ABER DARunter vermischet er gar eine edle warnung fur Menschenleren* (LB 1545, III,2268) – *VPu slednim Capituli on dobru vsdaje tém Kàrszhenikom v'Rimi, inu h'timu pèrmejsha enu cillu shlahtnu opominanje* (DB 1584, III,81a); 2. *vnd vergnüget dem König die zal / das er des Königs Eidem würde* (LB 1545, I,543) – *inu je teiste Krajlu odshtel, de bi Krajleu Set postal* (DB 1584, I,160b); 3. *So wird er deinem Samen / den du auff den acker geseet hast Regen geben / vnd Brot von des ackers einkomen* (LB 1545, II,1214) – *Taku bo on tvojmu sémenu, kateru na nyvo possesesh, desh dal, inu kruh, od tiga, kar na nyvi pèrraste, inu tigaištiga veliku obilje* (DB 1584, II,12b). Manjši odmik od prevodne predloge predstavlja že omenjeno dvakratno prevajanje predponske sestavine nemškega glagola: *Ze le es ab / was du zugeben gedenckest / vom andern gut* (LB 1545, II,1793) – *odshtej prozh, kar mislišh dati od drusiga blaga* (DB 1584, II,164b). Dalmatin se je od Lutrove prevodne predloge oddaljil tudi tako, da je glagoloma *wehren* in *mehren* poiskal sorodni protipomenski par, dovolil pa si je zamenjavo vrstnega reda, ki stilnega učinka ni prizadela: *Man kan sie weder wehren noch mehrren / vnd kan seine grosse Wunder nicht begreifen* (LB 1545, II,1776) – *Nihzhe nemore k'nym pèrloshiti, ali od nyh odvseti, inu njegova velika zhudeffa nihzhe nemore saštopiti* (DB 1584, II,160a).

¹³ Doris, Božidar in Primož Debenjak: Veliki nemško-slovenski slovar, Grosses deutsch-slowenisches Wörterbuch, Ljubljana, 1993: »lesen /.../ 2. Trauben, Beeren usw.: trgati, obirati« (683); »messen /.../ meriti (an z), izmeriti, premeriti« (733); »sammeln /.../ zbirati, zbrati« (933).

4.9 Nemške glagole kot npr. *blasen*, *seuffzen*, *springen*, *treten* v slovenskih prevodih zamenjujejo dvojice priponsko različnih glagolov (*pihniti* – *pihati*, *vzdihniti* – *vzdihovati*, *skočiti* – *skakati*, *stopiti* – *stopati*). Uporabljeni so v različnem, pomenu prilagojenem sobesedilu: 1. *BLesestu fūncklin / So wird ein gros Fewr draus. Speiestu aber ins fūncklin / so verlesscht es* (LB 1545, II,1791) – *Aku v'y/kro pihnefh, taku is nje velik ogin poštane: aku pak na y/kro plunesh, taku vga/ne* (DB 1584, II,164b); *DA liesestu deinen Wind blasen* (LB 1545, I,150) – *Tedaj si ti puštil tvoj Vejter pihati* (DB 1584, I,44b); 2. *Als sie jn aber geschlagen hatten /.../ seufftzet er / vnd sprach* (LB 1545, II,1917) – *Kadar so ony njega pak byli /.../ je on vsdihnil, inu je djal* (DB 1584, II,198b); *Vnd die kinder Jsrael suf-fzeten vber jre erbeit* (LB 1545, I,125) – *Israelski otroci so zhes svoje dellu vsdihovali* (DB 1584, I,35a); 3. *DJe Erde bebete vnd ward bewegt / Vnd die Grundfeste der Berge regeten sich vnd bebeten* (LB 1545, II,979) – *Semla se je ganila inu strešla, inu teh Gurr grunti so se gibali inu tresli* (DB 1584, I,283b). S priponsko izmenjavo je izražena njihova vidska in pomenska različnost. Dovršnemu glagolu, ki označuje enkratno, navadno hitro izvršeno dejanje, stoji nasproti nedovršnik, ki izraža bodisi trajno ali ponavljajoče se dejanje. Medtem ko je predponski način izražanja dovršenosti glagolskega dejanja uveljavljen tudi v nemščini (npr. *sich er-regen* – *sich regen* : *ganiti se* – *gibati se*),¹⁴ je priponsko izražanje vidskih in pomen-skih razlik med glagoli značilnost slovanskih jezikov, tudi slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. Odtenek nagle izvedbe glagolskega dejanja se praviloma veže na pripono *-ni-*.

Prepoznavnost vidske in pomenske določenosti glagolov poleg sobesedila olajšuje tudi njihova uvrščenost v naštevalne nize, zlasti še, če je dejanja mogoče razumeti kot zaporedno opravljena in vsaj občasno tudi kot v eni ali v obeh smereh medsebojno pogojena. Mešano sestavljeni nizi kažejo, da je bila odločitev za dovršni ali nedovršni način interpretacije pogosto prepuščena prevajalcu, saj ga predloga ni jasneje usmerjala niti k eni niti k drugi rešitvi: *WO etwa ein Wind hauchet / oder die Vögel süsse sungen vnter den dicken zweigen / oder das Wasser mit vollem lauff rauschet / oder die Steine mit starckem poltern fielen* (LB 1545, II,1727) – *Inu ker je kej vejter pihnil, ali ker so Ptize slatku pejele mej goštimi vejami, ali ker je voda, kir mozhnu tezhe, shuméla, ali so kamini s' mozhnim rapotanjem padli* (DB 1584, II,146a).

4.10 Slovenski prevodi se od nemških predlog ločijo tudi po razvidnosti predponsko izraženega pomena zaporedne izvršitve dejanja, bodisi opravljenega z večjim številom osebkov (1. primer) ali na večjem številu predmetov (2. primer): 1. *Also lies der HERR Pestilentz in Jsrael komen /.../ das des Volcks starb / von Dan bis gen BerSeba / siebenzig tausent Man* (LB 1545, I,619) – *Natu je GOSPVD puštil Kugo v'Israel priti /.../ de je tiga folka pomèrlu od Dana, noter v'Bersébo, sedemdeset taushent Mosh* (DB 1584, I,182a); 2. *Die Juden /.../ baten sie Pilatum*

¹⁴ Maslov (1978: 40) opozarja na nevarnost enačenja zunanjega, formalnega paralelizma, kakršnega izkazuje nemška dvojica *steigen* – *ersteigen*, z vsebinskim, to je s slovanskimi vidskoparnimi dvojicami, pogojenimi z mejnostjo glagolskega dejanja.

/ *das jre beyne **gebrochen** vnnd abgenommen würden* (SA 1559, CXXVb) – *Iudie /.../ so Pilatusa profili, da bi **pustilijm** kosti **polomiti**, inu dolijh skriša sneti* (KPo 1567, CLXVIb). Ker se pomen v nemščini ni vezal na določeno besedotvorno sestavino, tudi njegova prisotnost v besednem pomenu glagola ni zanesljiva. Pomen, ki ga je v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja v prvi vrsti uresničevala predpona *po-* (redko *ob-*), je bil prav zaradi njene večpomenskosti in funkcionalne obremenjenosti težko prepoznaven. Ločiti ga je bilo treba od zgolj podovrševalne vloge predpone (3. zgled), od njene rabe v funkciji izražanja prihodnosti (4. zgled), neredko pa tudi od drugih pomenov: 3. *Er hub seinen Spies auff / vnd **schlug** acht hundert auff ein mal* (LB 1545, I,617) – *On je vsdignil svoj shpejs, inu **je** ofsemstu na en krat **pobyl*** (DB 1584, I,181b); 4. *Alle Stedte werden fur dem geschrey der Reuter vnd Schützen **fliehen** / vnd in die dicken Welde **lauffen** vnd in die Felsen **kriechen*** (LB 1545, II,1280) – *Vsa Mésta **pobeshé** pred krizhanjem téh Kojnikou inu Strelceu, inu **poteko** v' goste gosde, inu **polesejo** v' Skale* (DB 1584, II,29b). Vendar pa slovenski protestantski pisci možnosti za doslednejše predponsko izražanje osebkove ali predmetne distributivnosti niso vedno izrabljali. Tovrstna poenotenost naštevalnih nizov večkrat pojenjuje že pred koncem, zato je tudi stilni učinek manjši, kot bi ob navadno enako grajenih naštevalnih enotah lahko bil. Npr. *Er wird auch die Moabiter in ewre hende geben / das jr schlagen werdet / alle feste Stedte / vnd alle ausserwelte Stedte / vnd werdet fellen alle gute Bewme / vnd werdet verstopffen alle Wasserbrünnen / vnd werdet allen guten Acker mit steinen verderben* (LB 1545, I,687) – *On bo tudi Moabiterje u' vašhe roke dal, de vy bote pobyli vsa tèrdna Mésta, inu vsa isvolena Mésta, inu bote possekali vsa dobra drivesa, inu bote sama/hili vse vodene Studenze, inu bote vse dobre nyve s' kamenjom konzhal* (DB 1584, I,203b).

5 Z izborom slovenskega ustreznika je bila neredko opravljena tudi manjša ali večja pomenska oddaljitev od izvirnika.

5.1 Manjši odmik predstavlja razhajanje glede vrstne opredelitve glagolskega dejanja: če npr. prevajani glagol izraža visoko stopnjo glagolskega dejanja, slovenski ustreznik pa nastop čustvenega stanja (*sich ergrimmen* : *se sgrasi*). Primerjana izraza lahko izkazujeta tudi večjo pomensko različnost. V zgledu *Vnd wird nicht ein Hund dich thüren **anbellen*** (LB 1545, II,1690) – *inu **nebo smèl** en Pès na tebe **sala-jati*** (DB 1584, II,136b) prehodno rabljeni glagol *anbellen* domnevno uresničuje kontaktni pomen, slovenski predponski ustreznik *zalajati* pa odpira možnost razumevanja v dveh osnovnih pomenih: v smeri označevanja začetnosti glagolskega dejanja ali njegove enkratnosti oz. kratkotrajnosti.

V nekaterih primerih je med prevajanim in prevedenim besedilom dosežena skoraj idealna sporočilna usklajenost, čeprav so izbrani glagolski ustrezniki pomenskosestavinsko nesimetrični. Npr.: *Ein trewer Diener oder Vnterthan ist nicht zu bezalen* (LB 1545, II,1128) 'je vreden več, kot se ga lahko plača' – *en svést sel, se nemore preplazhati* (DB 1584, I,326a) 'ga ni mogoče preveč plačati'.

5.2 Enega večjih odmikov od prevodne predloge predstavlja nadomestitev glagolov, ki v predlogi označujejo dogajanje ali stanje, z dovršnimi ustrezniki, pri katerih vidsko določujoča predpona (izjemoma pripona) hkrati dejanje tudi vrstno opredeljuje: 1. *vnd freweten sich die selbe zu sehen* (LB 1545, I,516) – *inu so se obeffelili toisto viditi* (DB 1584, I,152b); 2. *Da furcht sich Mose / vnd sprach* (LB 1545, I,125) – *Inu Moses se je sbal, inu je djat* (DB 1584, I,34b–35a). Preinterpretacije v smeri dovršenosti ali trajanja glagolskega dejanja je mogoče zaslediti pri izražanju vseh pomenskih modifikacij s področja vrstnosti glagolskega dejanja. Npr.: *Jch wil das Schwert lassen klingen / das die Herten verzagen* (LB 1545, II,1439) – *Iest hozhem ta Mezh pustiti sashvenkniti, de bodo serza zagala* (DB 1584, II,69b). Dalmatin je namesto Lutrove imperfektivne rabe glagola uporabil dovršnik s pomenom enkratne uresničitve kratkotrajnega dejanja.

5.2.1 Zamenjava trpniške oblike s tvornikom običajno povzroča večvrstno spreminjanje, saj je z njo vzpostavljeno tudi nasprotje med izvršenim dejanjem in stanjem po njem. Npr. *Hütet euch / das ewere herten nicht beschwerd werden mit fressen vnd sauffen* (SA 1559, I,XIII) – *Varite se, da vaša sàrca ne preobloshite spreveliko iedio inu pianoftio* (KPo 1567, XIXb). V slovenskem prevodu je dovršnost izražena s predpono *pre-*, ki hkrati označuje tudi prekomernost glagolskega dejanja.

5.3 Do pomenskih razlik prihaja tudi zaradi ubeseditve neposredno si sledečih, pa vendar različnih dogajalnih faz. Značilen primer zaporednih, tesno povezanih dogajalnih faz sta npr. dejanje, ki z dovršitvijo sproži nastop stanja (v enem delu), ter stanje (v drugem delu): *Er aber reis sich von Saul / vnd der Spies fuhr in die wand* (LB 1545, I,545) – *On je pak Saulu vbéshal, inu Shpejs je v'steni obtezhhal* (DB 1584, I,161a). Primerjana mesta občasno kažejo na različno videnje oz. različno razumevanje istega dejanja: *Er stund auff vom Gebet / vnd kam zu seinem Jüngern / vnnd fand sie schlaffend* (SA 1559, I,CXVIIb) – *Kada ie ifmolil, pride k'svoijm Iogrom inu naide ijh spiozh, inu pravi* (KPo 1567, CXLVIII). Zadnji zgled kaže, da se je Krelj pri ubeseditvi dogajalnega zaporedja glede na predlogo pomaknil za korak nazaj, s čimer se mu je ponudila tudi prilika za fazno opredelitev dejanja. Dalmatinov prevod se glede izražanja stanja neredko bolj ujema z Lutrovo prevodno predlogo, kot kaže na prvi pogled, saj je npr. z dovršnim glagolom, rabljenim v predpretekliku, pogosto izraženo stanje. Tudi v 16. stoletju je izražanje stanja sodilo med osrednje funkcije predpreteklika. Npr.: *vnd sahe einen Wider hinder jm / in der Hecken mit seinen Hörnern hangen* (LB 1545, I,60) – *inu je v'gledal sa sabo eniga Ouna v'enim tèrnji, de je bjl sa ruge obviffel* (DB 1584, I,14a).

5.4 Z neodvisnim izborom, ki poleg upoštevanja slovenskih jezikovnih zakonitosti razkriva tudi lastno ustvarjalno prizadevanje, so slovenski protestantski pisci v prevodih praviloma stopnjevali, redkeje pa zmanjševali stilni učinek povedi, stavka ali besedne zveze. Z izborom glagolov, sestavljenih z isto predpono, so enotili dvočlenske formule in veččlenske naštevalne nize ter stopnjevali njihovo stilno

učinkovitost. Po tej poti so se hkrati hote oddaljevali od prevodne predloge. Npr.: *Die Priester werden verstörtzt / vnd die Propheten erschrocken sein* (LB 1545, II,1279) – *Farji se bodo prezhudili, inu Preroki se bodo prestrašili* (DB 1584, II,29b).

NAVEDENKE

- I. S. AVILOVA, 1976: *Vid glagola i semantika glagol'nogo slova*. Moskva: Izdatel'stvo »Nauka«.
- Adam BOHORIČ, 1584: *Arcticae horulae succisivae*. Wittenberg.
- A. V. BONDARKO, L. L. BULANIN, 1967: *Russkij glagol*. Leningrad.
- Jan A. CZOCHRALSKI, 1975: Verbalaspekt und Tempussystem im Deutschen und Polnischen. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Jurij DALMATIN, 1584: *BIBLIA, TV IE VSE SVETV PISMV, STARIGA inu Noviga Testamenta*. Wittenberg. Faksimile: Ljubljana, 1968.
- Doris, Božidar in Primož DEBENJAK, 1993: *Veliki nemško-slovenski slovar, Grosses deutsch-slowenisches Wörterbuch*. Ljubljana: DZS.
- Wolfgang FLEISCHER, 1983: *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. 5. Auflage. VEB Bibliographisches Institut Leipzig.
- Sebastijan KRELJ, 1567: *POSTILLA SLOVENSKA*. Regensburg.
- Ingeburg KÜHNHOLD, Hans WELLMANN, 1973: *Deutsche Wortbildung. Erster Hauptteil: Das Verb*. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann.
- Martin LUTHER, 1545. *Biblia, das ist die gantze Heilige Schrift Deudsch auff's new zugericht*. Wittenberg. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1974.
- Ju. S. MASLOV, 1978: K osnovanijam sopostavitel'noj aspektologii. *Voprosy sopostavitel'noj aspektologii*. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta. 4–43.
- – 1984: Ob osnovnyh ponjatijah aspektologii. *Očerki po aspektologii*. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta. 5–47.
- Majda MERŠE, 1989: Raba izsamostalniških glagolov in nadomestnih besednih zvez v Dalmatinovi Bibliji. *Logarjev zbornik*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 149–162.
- – 1993: Glagolski vid v Dalmatinovi Bibliji ob naslonitvi na Lutrov prevodni zgled. Rječnik i društvo. Zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11.–13. X. 1989. u Zagrebu. Zagreb. 227–235.
- – 1995a: Kongruenz und Divergenz der Übersetzung von Verben in der Dalmatinschen und Lutherschen Bibelübertragung. *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen. Primus Truber und seine Zeit*. München: Verlag Otto Sagner. 492–510.
- – 1995b: *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Martina OROŽEN, 1996/1986a: Stilni problemi Trubarjevega jezika. *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. Ljubljana. 130–160.
- – 1996/1986b: Vprašanja sintaktične interference v Dalmatinovem prevodu Biblije 1584. *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. Ljubljana. 234–250.
- RUSSKAJA GRAMMATIKA. TOM I, 1980. Moskva: Izdatel'stvo »Nauka«.

- P. S. SIGALOV, 1978: Zadači i možnosti sopostavitel'nogo i sravnitel'no-istoričeskogo izučeniya sposobov dejstvija slavjanskogo glagola. *Voprosy sopostavitel'noj aspektologii*. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta. 44–56.
- Johannes SPANGENBERG, 1559: *Außlegung der Epiſteln vnd Euangelien*. Nürnberg.
- M. A. ŠELJAKIN, 1987: Sposoby dejstvija i pole limitativnosti. *Teorija funkcional'noj grammatiki*. Leningrad: Izdatel'stvo »Nauka«.
- Primož TRUBAR, 1557: *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.

KRAJŠAVE

- DB 1584 – Jurij Dalmatin, *BIBLIA*, 1584
- KPo 1567 – Sebastijan Krelj, *POSTILLA SLOVENSKA*, 1567
- LB 1545 – *Biblia, das ist die gantze Heilige Schrifft Deudsch auff's new zugericht*, 1545
- SA 1559 – Johannes SPANGENBERG, *Außlegung der Epiſteln vnd Euangelien*, 1559
- TT 1557 – Primož Trubar, *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, 1557

SUMMARY

In their translation of Biblical and other ecclesiastic texts the main Slovene 16. c. Protestant writers (Trubar, Krelj, Dalmatin) relied mostly on German originals. The attempt to determine the extent of the translators' reliance on the original revealed and confirmed the expected bipolarity in the area of aspect, i.e., lesser translation dependency in verbal aspect, and much greater dependency in *Aktionsart*, which is also an indirect proof that these are two separate categories. The verbal aspect of the 16th c. literary language appears as a fully-formed and systemically stable grammatical category. This stability and systematicity could have not been facilitated by the German originals, as German does not possess verbal aspect as a grammatical category. *Aktionsart* as a lexical-semantic category was more likely to be influenced. In various semantic modifications of *Aktionsart*, the comparison revealed various kinds of translation dependency. The following typology of replacements can be established: (1) the German verbs expressing *Aktionsart* with prefixes are replaced by the corresponding Slovene prefixed verbs (e.g., *entschlafen* – *zaspati*, *ersehen* – *zagledati*, *sich ergrimmen* – *razsrditi se*), (2) German verbal composites like *liebgewinnen*, *hängenbleiben*, *stillstehen*, in which *Aktionsart* is expressed indirectly with another component, are in the Slovene translations replaced by semantically clearer corresponding lexemes, that have *Aktionsart* expressed with the specialised derivational means, i.e., with a prefix or/and suffix (e.g., *stehenbleiben* – meaning the beginning of the action as well as 'to remain in certain situation or position' – is replaced by *obstati*, *stillstehen* – with *molče obstati*); (3) non-prefixed polysemic German verbs are replaced by corresponding Slovene prefixed verbs (e.g., *halten*, which is usually used in one of its two basic, contextually recognisable meanings: to stop or to stand up – *obstati*; *hören* – *zaslišati*; *freuen sich* – *obeseliti se*); (4) *Aktionsart* is often paraphrased, i.e., in a parallel or non-parallel translation (e.g., *etwas müde werden* – *naveličati se česa*); (5) compared to the German original, the verb used in the Slovene translation usually has an added semantic feature, i.e., *Aktionsart* (e.g., *schlagen die Amalekiter* – *pobiti Amalekiterje*; *sterben* – *pomreti*; *schnauben sieben mal* – *sedemkrat zazehati*); (6) the opposite scenario is also possible. In terms of *Aktionsart* and the forms of its expression a complete agreement between the original and the translation is rare. The changes in presentation of the course and completion of verbal action often resulted in additional discrepancies between the translation and the original text, e.g., syntactical and stylistic ones.